

KULTŪRA

MENAS ✠ LITERATŪRA ✠ MOKSLAS

Nadine Gordimer

(1923–2014)

litvakų rašytoja iš Pietų Afrikos

Nadine Gordimer

Prieš 11 metų Meksikos mieste, PEN klubo 69-ajame suvažiavime, garsių rašytojų apsuptyje pasitaikė proga susipažinti su Nadine Sylvia Gordimer. Buvau skaitęs porą jos anglų kalba parašytų romanų bei apsakymų rinkinių (iš trisdešimties išleistų) ir mane traukė jos besąlygiškas bešališkumas ir temų patrauklumas. Man net į galvą neatėjo, kad jos senelis (Izidorius Gordimer) buvo (Vilniaus?) miesto laikrodininkas ir po Rusijos revoliucijos 1905 metais per Rygą išvažiavo į Pietų Afriką, pasiėmęs sūnų, Nadine tėvą, kuriam tebuvo 13 metų.

Š. m. liepos 13-ąją Nadine Gordimer išėjo į Anapilį. Tada aš ir pirmiau PEN klubo suvažiavimą ir pasikalbėjimą su litvake, kuri nerodė jokios neapykantos lietuviams. Ji man pati prisipažino, kad yra litvakė ir labai norėtų aplankyti Lietuvą ir Latviją. Deja, nespėjo. Ji visada buvo labai santūri ir vengdavo asmeniškumų. Ji leidosi į pokalbį, nustebusi, kad aš jos nieko neklausiau. (Mano draugai perspėjo, kad leisčiau jai kalbėti...). Nepasakė, kokiam mieste jos senelis turėjo juvelyrinę krautuve; painiojo tėvą su seneliu, Latviją su Lietuva, Rygą su Vilniumi ir panašiai.

Nadine Gordimer gimė 1923 m. lapkričio 20 d. mažame Pietų Afrikos auksakasių miestelyje netoli Johannesburgo, kur praleido visą savo gyvenimą. Jos motina buvo anglų kilmės ir siuntė savo dukterį į katalikišką mokyklėlę. Nadine rašė visą gyvenimą – pradėjo nuo 9 metų, kai motina, išsigandusi, kad Nadine serga kažkokia liga, paėmė ją iš mokyklos ir pasamdė mergaitę auklę. Ir nors Nadine gavo 10 garbės doktoratų (Harvardo, Kolumbijos, Yale, Cambridge ir kt.), pati vos įstengė baigti vienerių metų studijas Vitvatersrando universitete. Užtuot studijavusi, su džiaugsmu lankė bibliotekas ir rašė romanus. Niekada nedavė žurnalistams interviu ir niekur nerašė apie save.

Pirmą fikciją išspausdino vietiniame žurnale, būdama 15 metų. Nuo tada, perskaičiusi A. Čechovą, F. Dostojevskį, M. Proustą, A. Camus ir J. P. Sartra, nenustojo rašyti visą gyvenimą, įtraukdama į savo autorių ratą Lotynų Amerikos rašytojus – J. Borgeso Dievo raštą, G. García Márquezo labirintą, Octavio Pazo žodį. Tai estetikos persunkta literatūra, ieškanti, o kas gi bus toliau.

Kaip viena iš kovos su apartheidu pradininkių, daug dėmesio skyrė rasinei diskriminacijai, bet vengė tiesiogiai susiremti su valdžia. Tam buvo skirta jos kūryba, kurios tuometinė Pietų Afrikos Respublikos valdžia nevertino ir kai kuriuos kūrinius uždraudė. Toks likimas ištiko 1979 m. parašytą romaną „Biurgerio duktė“. Ši knyga taip ir nepasiekė šalies knygynų. Panašus likimas ištiko ir kitus jos romanus – „Svetimšalių žemė“ bei „Paskutinį buržuazinį pasaulį“, bet, kaip sako rašytoja, valdžia jos nepersekiojo. Jos raštai netarnavo jokiai partijai. Bet kai reikėjo priglausti policijos persekiojamuosius, Nadine juos slėpė, vežė per sieną ir visai jiems padėjo. Kaip Czeslawas Miloszas ji klausė savęs: „Kas yra kūryba, netarnaujanti tautoms ar žmonėms?“

Nadine romanai ir apysakos užsibrėžia etinį ir estetinį tikslą – pristatyti Afrikos gyventojus jiems patiems. Kiek žinau, niekas to dar nebuvo padaręs. Nadine Gordimer dėka atsirado Afrikos literatūra, parašyta pačių afrikiečių, kurie pradėjo žiūrėti į save ir atrasti sandorą su žodžiu. Tokiu būdu XX a. viduryje gimė Afrikos literatūra, nustebinusi pasaulį.

Stasys Goštautas

Gal nėra jokio kito būdo suprasti būti, išskyrus meną? Patys rašytojai neanalizuoja, ką daro, tai būtų tas pat, kaip žiūrėti žemyn, einant lynu virš tarpeklio. Nesiekiu mistifikuoti rašymo proceso, tiesiog noriu pavaizduoti intensyvų vidinį susitelkimą, reikalingą rašytojui, kad pereitų virš sąlyginumų plyšių ir pajungtų juos kalbai. Yeatso vidinis „vienišas pasigėrėjimo impulsas“ piloto skrydyje ir „šiurpus grožis“, gimęs iš masinio pakilimo – ir jungiantis, ir priešinantis. E. M. Forsterio kukli „vienintelė jungtis“. Joyce'o vylingai pasirinkti „tyla, klasta ir tremtis“. Gabrielio García Márquezo labirintas, kuriame visos jėgos Simono Bolivarо asmenyje pavergiamos vienintelės neįveikiamos galios – mirties. Tai keli be galo skirtingi rašytojų bandymai priartėti prie būties per žodį. Visi bent kiek nusipelnę autoriai tikisi kišeniniu žibintuvėliu – retai, esant talentui ir liepsnojančiu deglu – pasišviesti prakeiktame, tačiau nuostabiame žmogiškos patirties, būties labirinte. Anthony Burgessas kartą apibrėžė literatūrą kaip „estetinį pasaulio tyrinėjimą“. Sakyčiau, jog čia rašymas tik prasideda tam, kad iširtų kas anapus jo, ir visgi tik estetikos priemonėmis.

Nadine Gordimer. Iš kalbos, pasakytos atsiimant Nobelio premiją

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 metams suteikė 24 000 Lt paramą šeštadieniui „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Stasys Goštautas. Nadine Gordimer – litvakų rašytoja iš Pietų Afrikos • **2-as psl. Jolanta Matuzaitė.** Išėjęs sugrįžti rudenėjančiais miškais • **3-as psl. Algis Vaškevičius.** Buvusi uždrausta sovietų karinė zona Latvijoje traukia turistus • **4-as psl. Aldona Žemaitytė-Petrauskienė.** Vėlyva Merkinės dienų vasaros puokštė • **6-as psl. Jolita Kavaliūnaitė.** Dar taip neseniai... Novelė / **Dijana Apalianskienė.** Du eilėraščiai • **7-as psl. Renata Šerelytė.** Naujos knygos • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Paroda, skirta Antanui Smetonai • Senovės italų tapyba Vilniuje

Išėjęs sugrįžti rudenėjančiais miškais

Jolanta Matuzaitė

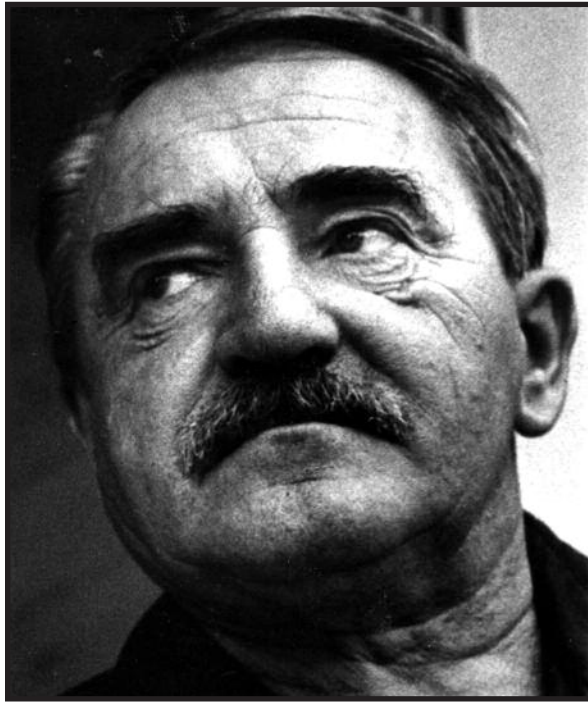
Šių metų rugsėjį sukanka 100 metų, kai Gruzdžių miestelyje gimė vienas žymiausių lietuvių prozininkų Albinas Marius Vaitkus, labiau žinomas Mariaus Katiliškio vardu. Šiomet – jau 70 metų, kai 1944-aisiais kartu su dešimtimis tūkstančių tautiečių jis buvo priverstas palikti gimtinę. Nuo 1949 m. iki mirties 1980-ųjų gruodį M. Katiliškis gyveno Čikagos priemiestyje Lemonte, JAV. Iš begalinio ilgesio emigracijoje buvo sukurti brandžiausi rašytojo kūriniai: apsakymų rinkiniai „Prasilenkimo valanda“, „Šventadienis už miesto“, romanai „Užuovėja“, „Išėjusiems negrįžti“ ir žymusis „Miškais ateina ruduo“, 1969-aisiais išleistas net sovietinėje Lietuvoje. 2002 m. Lietuvių literatūros ir meno archyve buvo rastas niekur neskelbtas M. Katiliškio novelių rinkinio „Seno kareivio sugrįžimas“, sukurto 1944 m., rankraštis, 2003 m. publikuotas leidyklos „Šiaurės Lietuva“. 2005 m. Čikagoje išleistas apsakymų rinkinys „Pasivaikščiojimas ratu“.

M. Katiliškio, kaip ir daugumos užsienio lietuvių rašytojų, kūryba didesnio tyrėjų dėmesio Lietuvoje sulaukė atsivėrus bibliotekų specfondams. 1991-aisiais ir mes, būrelis Vilniaus universiteto lietuvių filologijos studentų, kartu su šviesios atminties poetu Marcelijumi Martinaičiu išsiruošėme į vasaros ekspediciją Žagarėje, ketindami aplankyti gimtąsias M. Katiliškio vietas ir surinkti kuo daugiau medžiagos apie rašytoją. Ligšiol prisiminimuose iškyla Žiemgalos krašto grožis – Žvelgaičio ir Raktuvės piliakalniai, Švėtės upė, Naryškinų dvaro parkas, Barboros Žagarietės stebuklų liudytoja senoji Žagarės bažnyčia, šviesūs, svetingi kraštotyryninko, fotografo Vytauto Vaitkaus namai.

Tuomet jo – M. Katiliškio sūnėno – dėka ekspedicijos derliaus aruode sutilpo daugybė šiltų atsiminimų, perrašytų pirmųjų M. Katiliškio eilėraščių, 2004 m. išleistų knyga „Mano žodžiai“. Nepamirštas ir anuomet užvaldęs liūdesys, stovint tuščioje rašytojo gimtosios sodybos vietoje, šalia senojo šulinio, kadaise namų link vedusių liepų alėjos ir galingos vinkšnos, M. Katiliškio vadintos „medžių medžiu“. Parsivežti išpūdžiai ir ekspedicijos medžiaga daug padėjo rašant diplominį darbą „Miškas ir medis M. Katiliškio kūryboje“, kurio ištraukomis dalijuosi garbios rašytojo sukakties proga. Nuoširdžiai dėkoju gerb. Vytautui Vaitkui už galimybę pasinaudoti nuotraukomis iš asmeninio archyvo.

Literatūros istorija vardija ne vieną kūrėją, pagrindiniu savo kūrybos šaltiniu laikiusį tėvynės pradžią. Marius Katiliškis – ne tik tragiškos mūsų tautos lemties vaizduotojas, bet ir pats patyręs tos lemties tragiškumą. Visa jo proza – tai bandymas atstatyti subirusį įprastą pasaulio modelį, kurti vienam, atplėštam nuo visko, kas buvo prasminga. M. Katiliškio nostalgija – tai pasiilgimas ne vien žmonių, bet ir gamtos, tos aplinkos, su kuria buvo suaugęs. „Mes esame miško tauta, todėl gamtos ritmas mums yra savas. Jis apsprendžia mūsų vidaus gyvenimą ir mūsų kūrybą. Savo viduje mes esame išlaikę pirmųjų gamtos nekaltumą. Mūsų kūryba yra akustinė, nes miške mes išmokome klausyti ir išgirsti“, – rašė A. Maceina straipsnyje „Kultūros sintezė ir lietuvių kultūra“.

Jutimas savyje dar gyvų protėvių pasaulėjautos apraiškų – stipriausia M. Katiliškio atrama sumaištis ir nežinomybės pasaulis. Galbūt dėl to jo kūryboje tiek daug miško. M. Katiliškiui imponuoja iš žilos senovės, iš mitų, magiško tikėjimo išaugęs pasaulėvaizdis. Miškas jo kūrinuose asocijuojasi su medžių kultu senovinėje mitologijoje ir religijoje. Tai – ne tik peizažas, bet ir daugiareikšmis ženklas. Ne be užuominos į mišką, medį autorius pasirenka ir savo kūrinių pavadinimus („Miškais ateina ruduo“, „Užuovėja“). Senasis Dryža, vienas iš romano „Užuovėja“ veikėjų, po mirties trokšta ilsėtis tylioj medžių užuovėjoj, bet ji labai sparčiai retėja, silpsta, nyksta, kol pro pavienius medžius ima skverbtis naujojo pasaulio vėjai. Miškais atėjęs ruduo – tai ne tik gamtos gyvybės rato užsisklendimas, bet ir žmogaus tragiškos lemties simbolis. Ruduo – tai tylus senosios „miškų tautos“ pasitraukimas į

Marius Katiliškis

Algirdo Grigaičio nuotr. iš „Draugo“ archyvo

užmarštį, užleidžiant vietą klajokliškai, užkariautojo žingsniu besiveržiančiai naujai kartai. M. Katiliškio kūrinuose – tai ne tik jauni žmonės, nuolat konfliktuojantys su senąja karta. Tai ir svetimi žmonės, „atėjūnai meistrai“, „zimagorai“. Miško naikinimas – tai ne tik medžių kirtimas, tyrelio sausinimas ar ežero nuleidimas. Tai ir mūsų tautinės individualybės pamatų griovimas.

Su tyra nostalgija savo kūryboje išlydėjęs paskutinius iš „miškų tautos“, M. Katiliškis liko ištikimas savo žemei. Už prisirišimą prie jos buvo stipresnis tik noras kurti. M. Katiliškis buvo žmogus, sunkiai priprantantis prie naujų vietų ir skaudžiai kenčiantis senųjų netektį. Jo paties pasakojimu, pakakę tik palikti jį mokykloje Žagarėje, už trijų kilometrų nuo tėviškės, kad pareitų „bliaudamas visa gerkle“. Visą gyvenimą jame nerimo žemdirbiška dvasia. Apie žemę jis žinojo viską, ir tai teikė jam tvirtybės. Nors labai dažnai priversdavo savy pajusti prieštaravimą tarp artojo ir rašytojo. „Man laiška parašyti – labai rimta užduotis, surišta su prakaitu ir visais sunkaus darbo atributais. Kas kita buvo mano iškiliausioje zimagoro gadynėje. Tuomet nuleisti žemėn tris egles, sumušti du erdmetriu malkų arba išvaryti dešimt metrų griovio durpyne tebuvo tik rankovių pasiraitymas, palyginant su laiško parašymu“, – pasakoja M. Katiliškis B. Railai „Pašnekesyje prie šv. Juozapo upės“. Teisus Vytautas Vaitkus (M. Katiliškio brolio Benedikto sūnus), sakydamas, kad „galbūt M. Katiliškis ir nebūtų pasiekęs Lietuvoje tokių aukštumų kaip rašytojas, tačiau ten baisi nostalgija jį tiesiog verste vertė iš savęs kažką spaust“.

M. Katiliškio sesuo Sofija Vaitkutė-Kupšienė prisimena: „Buvo trys eilės beržų ir mamos sodinta vinkšna prie šulinio. Mama mėgo šermukšnius. Jie augo prie pirties ir kūtės kampo. Už miško tuojau buvo toks girininkas. Tai nuvažiuo su Mariu, prisirovėm tų liepų ir pasisodinom. Lig pat šulinio buvo tos liepos“. Tai apie jas atsiseikindamas su tėviške M. Katiliškis rašys romane „Išėjusiems negrįžti“: „Jų šakos galingai susipins, sudarys užuovėją nuo šiaurių vėjų. Dideliais medžiais suaugęs jie, kai tuo tarpu mano žingsnių aidas bus užgesęs nesvetingose žemėse. Niekas medžiams neįstengs pakenkti. Iš jų nukirstų kelmų veršis atžalos, plūs sula ir varvės sakais. Jų sparnuotos sėklos pasklis ir iš naujo užsės dirvonus. Kodėl manęs niekas nepasodino medžiu? Ir nedavė šaknų plėšriai išiverpti į tėviškės molį?“ „Raktuvė – kapai ir jos atslaitoje ilsisi mano tėvų ir mano vienintelio brolio kaulai. Ir saviems aš niekur tyresnio smėlio nerasiu, ir nėra manyje didesnio geismo, kaip pareiti ir atsigulus nurimti ilgam. Nes nieko ilgainiui žmogus taip nepasigenda kaip tos absoliučios tylos savo beržų, savo eglių ošime“, – rašė M. Katiliškis laiške V. Vaitkui. Vienoje atsiųstoje nuotraukoje – užrašas: „Nagys, Macus ir aš pats, po mano sodintais gluosniais“... Matyt, pomėgis sodinti medžius išliko ir gyvenant svetimose žemėse.

Savo valstietiška sąmone M. Katiliškis niekad

nepritapo prie vakarietiškai aktyvaus, miestiško pasaulio. Jį visuomet traukė žemė ir medžių užuovėjos tyła. Ši trauka kilo ne vien iš nostalgijos. Spontaniškas M. Katiliškio rašymo būdas, išsijautimas,

besiremiantis magiška objekto galia yra būdingas vizijų literatūrai, kurioje ypač ryškūs archetipai, nuvedantys į tautos, istorijos, kultūros gelmę. Ta gelmė jaučiama daugelyje M. Katiliškio kūrinių. Juose gausu užsifruotų protėvių pasaulėjautos ženklų, susiformavusių per ilgus šimtmečius stebint gamtą ir aplinką. Sąmoningai konstruodamas savo kūrinių pasaulį, rašytojas nesąmoningai, tarsi už to pasaulio, kuria mitinį.

M. Katiliškio kūrinių pasaulis nemaža vidurio baltų arealui būdingos pasaulėžiūros ženklų. Etnologas N. Vėlius pavadina šį arealą žemės dievų viešpatija. Čia ryškiai išreikšta žemiškoji mitologija ir demonologija, pagarba gyvuliams ir medžiams (ypač intensyviai žaliuojantiems), ypatingas dėmesys skiriamas pavasario ir rudens šventėms, brėkšmai ir aušrai. Svarbiausią šio arealo gyventojų dalį sudarė žemdirbiai ir gyvulių augintojai. Šis socialinis sluoksnis senovės žmonių pasaulėžiūroje buvo siejamas su žemės sfera, o pasaulio struktūrą įsivaizduojant medžiu – su medžio kamieniu.

M. Katiliškio mitologiniame pasaulyje taip pat ryški demoniškų jėgų persvara. Visur aplink „velniava“: „velnių kalvė“, „raganų virtuvė“, „tyrelio kipšas“, „velnio vaikas“, „velnio siuvėjas“. Galbūt todėl ir tiek daug vinkšnų – medžių, saugančių nuo piktųjų dvasių. Tačiau didžiąją peizažo dalį M. Katiliškio kūrinuose sudaro spygliuočiai, siejami su velniu ir žemės dievybėmis. Daugelyje novelių svarbiausi darbai, nekasdieniai žygiai atliekami anksčiau rytą, kartais pavasario švenčių (Užgavėnių, Velykų) metu. Kad galėtum prasiskverbti iki tų sąmoningų, paveldėtų patirties klodų, kur dar užčiuopiama gyva mitinė sąmonė, reikia turėti ypatingą sugebėjimą išiklausyti į savo prigimties balsą. M. Katiliškis turėjo šį talentą. Šiandien mes jį galime pavadinti kūrėju naujo, XX amžiaus mito, nukeliančio į paslaptinę gamtos pasaulį. Ten, greta „zimagorų“, miškų kirtėjų, girininkų, viršaičių, pirklių, piemenų, gaspadinių, gimnazistų, bernų ir pusmergių kalba visus juos apgaubusi ir panardinusi gamta. Tai – tikrojo gyvenimo alsavimas. Tikrovė ir drauge poezija.

Senovės lietuviai Visatos modeliu laikė gyvenvietę, nuolat apsuptą miškų, lokalizavusių tam tikrą teritoriją. Gyvenvietės buvo laikomos mitologinėmis vietovėmis, o tokio mitinio pasaulio centre augo Pasaulio medis, jungiantis dangų, žemę ir požemį. M. Katiliškis konstruoja analogišką nuodugnai pažįstamo pasaulio modelį. „Užuovėjos“ Gružiškės, romane „Miškais ateina ruduo“ Virsnių kaimas – tai lyg mikrokosmas, kurį galima išdinti iki archaiško sengirių Lietuvos įvaizdžio. Medžiui ir miškui šiame mikrokosme suteikiama ypatinga galia. Miškas – tai darnaus, tvarkingo ir ramaus gyvenimo garantija. Jo saugomame pasaulyje negali būti blogio ir niekšybės. M. Katiliškio kūrinių veiksmas dažniausiai vyksta miškais apjuostoje erdvėje, turinčioje apskritimo, rato formą. Šios figūros senovės žmonių vaizdiniuose simbolizavo ne tik Saulę ar Mėnulį, bet buvo siejamos su mitologinio pasaulio, neturinčio nei pradžios, nei pabaigos, sąvoka, žymėjo sakralią erdvę.

Svarbus vaidmuo M. Katiliškio kūrinuose tenka pavieniams medžiams. Jie žymi sakrališką pasaulio centrą, tarsi protėvių garbinti Pasaulio (Gyvybės) medžiai, atskyrę Kosmosą nuo chaoso, padėję žmogui suvokti savo vietą po saule. Archetipinis Pasaulio medžio įvaizdis – Baikščio liepa („Miškais ateina ruduo“), Dargužio vinkšna („Užuovėja“). Šiems medžiams suteikiamos išskirtinės savybės: liepa – seniausia, vinkšna – pats didžiausias kaimo medis. Tiesa, vinkšna labiau primena archetipinį *Arbor mundi*: „Pašaknėje trimis glėbiais neapimama, gumbuota, nusivijusi virvėmis ir gyslomis“. Senojo Baikščio liepa neturi tokio sakrališkumo: „gumšoj atokiai, viena, pasiekiamą tik ežia tarp vasarojaus ir dobilų“. Tik Baikščiuo medis turėjo magiškos galios: toliau liepos jis nedrįso kelti kojos. Ypatingų savybių neturi ir kalvio Elyzo šermukšnis (novelė „Kulė“), senovės baltų tikėjimuose laikytas kalvių dvasių buveine, didžiausiu velnio priešu. Kalvės aplinka – tai naujasis pasaulis, pasak M. Katiliškio, „velnių kalvė“ – čia viešpatauja velniai, ir kas jiems tas „arklių apgraužtas šermukšnis“...

Nukelta | 8 psl.

Buvusi uždrausta sovietų karinė zona Latvijoje traukia turistus

Karostos kalėjimas

Algis Vaškevičius

Maždaug už 70 kilometrų nuo Lietuvos sienos yra išsikūrus Latvijos miestas Liepoja, savo istoriją skaičiuojantis nuo 1253 metų ir turintis per 80 tūkstančių gyventojų. Prie Baltijos jūros išsidėstęs uostas vasarą vilioja turistus savo puikiais paplūdimiais ir rūpestingai tvarkomu senamiesčiu. Išstisus metus daugelis turistų čia atvažiuoja tam, kad pamatytų unikalų ne tik Latvijos, bet ir pasaulio istorijoje bei architektūroje Karostos rajoną ir jame veikusį vienintelį tokį Europoje karinį kalėjimą.

Liepoja yra skiriama į dvi dalis: centrinę ir Karostos miestelį. Karosta yra lyg atskira miesto dalis, kuri buvo pastatyta XX amžiaus pradžioje šiaurinėje Liepojos miesto pusėje. Jame buvo įrengtos didžiulės įtvirtinimų konstrukcijos, kurios turėjo atlikti apsauginę miesto funkciją karo laikotarpiu. Šiuos sutvirtinimus įsakė pastatyti rusų caras Aleksandras III.

Jo sūnus, caras Nikolajus II pavadino naująją bazę Aleksandro III uostu. Tačiau per pirmąją latvių Nepriklausomybės metus ši vieta buvo vis dažniau buvo vadinama „Kara Osta“ („Karo uostas“).

Aleksandro III įsakymu XIX–XX a. sandūroje Karostoje buvo įrengti įtvirtinimai, kuriuose planuota įkurti karinę jūrų bazę. Tačiau tuo metu kariams tikslams fortai taip ir nebuvo pritaikyti. O Pirmojo pasaulinio karo metu dauguma pastatų buvo susprogdinti siekiant, kad įtvirtinimais nepasinaudotų vokiečių kariai. Antrojo pasaulinio karo metu Karostoje buvo įkurta sovietų armijos karinė bazė, pritaikyta povandeniniams laivams švartuoti.

Šis trečdalis visos Liepojos teritorijos užimantis uostas buvo autonominė apgyvendinta vieta su savo infrastruktūra, elektros jėgaine, nutekamojo vandens sistema, bažnyčiomis ir mokyklomis. Sovietmečiu karinis miestelis buvo uždara teritorija,

buvo pastatytas maždaug 1900 metais kaip karinė jūrų ligoninė, tačiau niekada nebuvo naudojama šiam tikslui ir iki pat 1997 m. buvo naudojamas kaip kariškių drausminių nuobaudų atlikimo vieta. Jau nuo pat pradžių kalėjimas garsėjo kaip niūri vieta, kurioje laužomi žmonių likimai ir slopinama laisva dvasia.

Keičiantis valdžioms kartu keitėsi ir kaliniai – kalėjime kalėjo revoliucionieriai, caro armijos jūrininkai ir puskarininkiai, vokiečių vermachto dezertyrai, Stalino laikų tautos priešai, sovietų armijos ir Latvijos armijos kareiviai bei kiti nepaklusnieji. Aikštelė priešais kalėjimą tapo brolių kapinėmis daugeliui kalinių, kurie buvo nušauti prie kalėjimo tvoros. Dabar šioje vietoje yra automobilių garažai.

Ant kalėjimo kamerų sienų galite pamatyti išbraižytų kalendorių, piešinių, šūkių, posakių ir žinučių. Šiandien turistai gali užsisakyti ekskursiją šiame kalėjime, sudalyvauti realybės šou „Už grotų“ ar netgi pigiai, už maždaug 23 dolerius vieną naktį pernaktuoti kalėjimo kameroje bei pamatyti, kaip gyvena tuomečiai kaliniai. Ekskursijos vadovas Einars Meiris, apsirengęs kalėjimo prižiūrėjo rūbais, sako, kad atsiranda nemažai norinčių užsisakyti nakvynę tokiame neįprastame viešbutyje.

Turistams itin įdomu dalyvauti istorinės tikrovės atkūrimo spektaklyje. Tų įvykių atkūrimo esmė ir tikslas – leisti kiekvienam dalyviui pasijusti kalinio kailyje ir susipažinti su įdomiaisiais ir labiausiai šokiruojančiais faktais iš kalėjimo istorijos. Spektaklyje gali dalyvauti visi vyresni nei 12 metų narsuoliai, prieš tai savo parašu patvirtinę, kad sutinka su spektaklio sąlygomis. Vaidinimo metu jie muštruojami, gąsdinami, privalo paklusniai vykdyti visas tariamų prižiūrėtojų komandas.

Kalėjimo muziejuje galima susipažinti su sovietinio režimo palikimu – kareivių uniformomis, radijo imtuvais, įvairia įranga. Vaikstant ir dairantis po buvusias kameras, sunku įsivaizduoti, kaip nedidelėje patalpoje be jokio vėdinimo galėjo sutilti po keliolika žmonių. Teigiama, kad iš šio kalėjimo niekam nėra pavykę pabėgti.

Buvusį karinį miestelį puošia iš tolo spindinti Šv. Nikolajaus cerkvė, projektuota ir pastatyta pagal Rusijos stačiatikių XVII a. cerkvių stilių su centriniu ir keturiais šoniniais kupolais, kurie simbolizuoja Dievo sūnų Kristų ir keturis jo apaštalus. Cerkvės statyba pradėta 1901 metais, tada Rusijos caras Nikolajus II su šeima ir įžymiais Sankt-Peterburgo valstybės veikėjais dalyvavo šventinėje cerkvės pamatinio akmens pašventinimo ceremonijoje. Pirmos pamaldos ir cerkvės pašventinimas vyko 1903 metais, jose taip pat dalyvavo caras su palyda.

Karostoje taip pat galima aplankyti raudonų plytų vandentiekio bokštą, iškilusį XX a. pradžioje, balandžių pašto stotį, šiaurinius fortus. Kadaiše Karostos balandžių pašto stotis buvo pritaikyta laikyti 450 pašto balandžių. Balandžiai korespondenciją nešdavo net ir Antrojo pasaulinio karo metu. XX a. pradžioje iš metalinių konstrukcijų statytas tiltas į Karostą įžymus tuo, jog jo metalinės detalės buvo pagamintos toje pačioje gamykloje Rusijoje, kurioje buvo pagamintos ir Paryžiaus Eifelio bokšto konstrukcijos. □

Užrašai ant kameros sienų

į kurią nebuvo galima eiti net civiliams Liepojos gyventojams. Šiandien tai Liepojos rajonas, tapęs itin patraukliu turistams ir įkvėpimo ieškantiems žmonėms. Miestelio aplinka atspindi carinės Rusijos įtaką, karinę eleganciją ir sovietų militarizmą.

Vos čia įvažiavus pakeliamu metalinių konstrukcijų tiltu užplūsta jausmas, kad nusikėlei į praeitį. Blokiniai namai, kurių bene kas antrame balkone plevėsuoja ant virvių sudžiauti skalbiniai, gatvės, išvogtos geležinkelio bėgių, daugybė vokiško stiliaus raudonų plytų pastatų, primenančių kareivines, taip pat apšūrę mėlynai nudažytais balkonais daugiabučiai.

Dauguma pastatų čia apleisti ir nenaudojami, nes miestelis turi Specialios ekonominės zonos statusą, kuris neleidžia čia užsiimti privačia veikla ir atnaujinti pastatų. Be to, ir žmonių, kuriems šių pastatų reikėtų, nėra – pasitraukus sovietų armijai, gyventojų skaičius čia sumažėjo nuo 25 iki 6 tūkstančių žmonių.

Karostos kalėjimas, arba sargybos būstinė,

Kalėjimo kamera – neįprastas viešbutis

Raudonasis kampelis.

Algio Vaškevičiaus nuotraukos

Muziejaus direktorius Mindaugas prie Jono Delamarso 1670 metais Vilniuje nulieto Rotušės varpo.

Aldonos Žemaitytės-Petrauskienės nuotr.

Vėlyva Merkinės dienų vasaros puokštė

rėnos rajono savivaldybės asmenys – meras Vidas Mikalauskas ir savivaldybės administracijos direktorius Algis Miškinis bei muziejaus direktorius Mindaugas Černiauskas. Pašventinimo ceremonijai į muziejų pirmasis įžengė Merkinės dekanas, kunigas klebonas Robertas Rumšas. Po to aktorė Olita Dautaraitė perskaitė jau mirusio merkiniško poeto Stasio Stacevičiaus poemėlę „Giesmė Merkinei“. Tai buvo kupinos kartelio eilės apie tragišką lietuvių pagonių lemtį, ginant savo piliakalnį ir pilį nuo atėjų, apie mirtį, slankiojančią mažojo karalių miesto aikštėmis ir gatvėmis, kai neliko kelio ir vartų į pilį...

Renginio vedėjas Žygimantas, V. Krėvės-Mickevičiaus gimnazijos moksleivis, pasipuošęs LDK dvariško drabužiu, paskolintu iš Alytaus miesto teatro, skambiu maloniu balsu pristatė klausytojams permainingą muziejaus istoriją, telpančią tarp 1956 – 2014 metų. Istoriją, kuri prasidėjo Merkinės vidurinėje mokykloje su pirmaisiais eksponatais, mokslievių surinktais mokyklinėse ekspedicijose, ir kuri tęsiasi iki šių dienų jau su 4000 eksponatų skaičiumi. Tylos minute buvo pagerbti pirmieji muziejaus direktoriai Juozas Vitkus, Juozas Kaupinis ir Aldona Raugalaitė.

Merkinės jaunimo etnokultūros klubas „Kukumbalis“ padainavo keletą istorinės tematikos dainų, muziejaus direktorius M. Černiauskas perskaitė Lietuvos Respublikos ministro pirmininko Algirdo Butkevičiaus sveikinimą Merkinei. Gerus linkėjimus muziejui siuntė kalbėtojai – meras Vidas Mikalauskas, Seimo narys Algis Kašėta, Merkinės seniūnas Gintautas Tebėra, Merkinės bendruomenės pirmininkas Arūnas Glavickas, Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių gamtinio rezervato direktoriaus pavaduotojas Eugenijus Drobėlis. Jautriai merkiniškius kolegas pasveikino Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytautas Rutkauskas.

Po visų sveikinimų ir linkėjimų dar dainavo poetas, aktorius, bardas Giedrius Arbačiauskas. O Mindaugas Černiauskas išdalijo puokštes gėlių, dėkodamas geradariams renginio rėmėjams... Visa tai vyko po jubiliejine kepure: siemet suėjo jau 655 metai nuo Merkinės paminėjimo rašytiniuose XVI a. šaltiniuose. Jaunesnės kartos tikrai sulauks 660 metų, kurie artėja link mūsų greičiau negu mes manome. Sulauks ir 700 metų jubiliejaus, nepaisant šiandieninių grėsmių visai Europai...

2. Muziejus kaip naujų atradimų šaltinis

Įdomu ir išpūdinga įžengti į kraštotyros muziejų. Jame viskas kitaip negu meno muziejuose. Kraštotyros muziejuje pasitinka ne autoriai su savo kūryba, kurią priimi kaip savą, jeigu meno kūriniai atliepia tavo pasaulėjautą ir meninį skonį... Jame pasitinka daiktai ir dokumentai. Ir kuo senesni daiktai, tuo labiau jie pripildo tavo galvą ir širdį žodžiais neapsakomų pojūčių ir vaizdinių. Tarsi sugrįžtum į vaikystę, net ne į tą, kurioje pats čiupinėjai pirmuoju gyvenimo tarpsniu pamatytus daiktus, o kur kas ankstesnę, kurioje gyveno tavo tėvai ir protėviai... Kraštotyros muziejus būna tiesiog persunktas giminės ir gimtinės trauka.

Tokių išpūdį man teko patirti keliuose skirtinguose pobūdžio kraštotyros muziejuose. Pirmą kartą toks jausmas aplankė literatūriškai: skaitant vokiečių rašytojo Zygfrido Lenco knygą „Kraštotyros muziejus“ apie kryžiuočių laikais užgrobtas jotvingių žemes, nukariautą Mozūrų kraštą pavertus Rytprūsiais, o po Antrojo pasaulinio karo atitekusį lenkams. Mozūrų likimą, įamžintą muziejuje, autorius meistriškai perteikė per fatališką ir tragišką muziejininko gyvenimą ir likimą.

Kitas tik pradėtas kurti kraštotyros muziejus mane prieš pora dešimtmečių pasitiko Nidoje, menininko ir kraštotyrininko Eduardo Jonušo namuose. Šis oficialiai neįteisintas muziejus lyg mag-

Aldona Žemaitytė-Petrauskienė

1. Atlaidai kaip amžinas laiko atspaudas

Nualinta liepos-rugpjūčio karščių gamta tarsi atsibudo iš leipulio ir bando atsigrębti, kai saulė jau krypsta rudeniop. Naktimis išiplieskia rugpjūčio žvaigždynai ir iškilmingai plaukia iš vakarų į rytus. Grigo ratai slenka paskui Vakarinę, kuri, brėkstant dienai, rytuose tampa Aušrine. Dar žydi pavėlavę gričiai, nors jau seniai jie turėjo būti sumalti į miltus ir ant stalų atsigulti dzūkiškų „babkų“ pavidalu. Netikėtai iš po nakties išsprogsta atsigavusių po liepos-rugpjūčio karščių rožių pumpurai, kad dar suspėtų sugerti vėstančios saulės šilumą. Bet Merkio pakrančių šlaituose pasipylę kazlėkų tiltai jau primena, kad nesvaigtume: nenumaldomai artėja ruduo. Jį liudija ištuštėję gandrakizdžiai, nors ko tiems gandrums taip anksti keliauti į šiltuosius kraštus, kai maloniai pievas dar glosto šilkiniai saulės pirštai.

O Merkinė, kuria didžiuojasi ne tik senbuviai jos gyventojai, bet ir vis gausėjančios ateivių (anot „cikrinių“, dzūku, ateiviai yra užėiviai) gretos, vasaros pabaigoje sumastė švęsti trigubą šventę: šv. Roko atlaidus Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo bažnyčioje, 655 metų sukaktį nuo tada, kai Merkinė pirmą kartą paminėta rašytiniuose šaltiniuose, ir Merkinės muziejaus naujos ekspozicijos atidarymo iškilmes. Visose „apeigose“ dalyvavo ir rajono valdžia, ir iškilmingai Merkinės išeiviai, suplaukę iš didžiųjų miestų, ir aplinkinių kaimų dzūkučiai...

Šv. Roko atlaidai Merkinėje švenčiami nuo seniausių laikų ir yra didžiausi iš visų atlaidų, per vasarą švenčiamų Merkinės bažnyčioje. Nepaisant be-

sikeičiančių santvarkų, į šv. Roko atlaidus suplaukdavo marios žmonių iš plačių Merkinės apylinkių, iš Vilniaus ir Kauno... Anuose šimtmečiuose pagrindinė Merkinės aikštė būdavo nusėta vežimais, o dabar – opeliais, folksvagenais, mersedesais ir tojotomis... Toks tad civilizacijų skirtumas ir laiko bėgimas, o vienodai banguoja liula minios – lyg jūra – bažnyčioje ir šventoriuje, aplink šventorių ir pagrindinę aikštę: anksčiau vadintoje Turgaus, dabar – Dariaus ir Girėno...

Taigi gaivalinga ir spalvinga tradicija pasiekė ir mūsų dienas. Radiofonizuota iškilmingos Sumos eiga su varpų gaudesiu, procesijos, einančios aplink bažnyčią giesmėmis. Kunigo Oskaro Volskio, atvykusio net iš Norvegijos, laikomos Mišios ir išpūdingas jo pamokslas aidėjo per aplinkines gatves ir gatveles bei kiemus, priversdama iškilmingų apeigų klausytis ir tuos, kurie negalėjo ar patinęjo atlaidų sekmadienį aplankyti bažnyčią.

Baigiantis Mišioms galingas jaunojo solisto, kilusio iš dainingos Pautienių šeimos (iš jos išėjo tarptautinio lygio solistas Laimonas Pautienius), Šarūno Šapalo bosas sudrebino bažnyčios skliautus. Maldininkus sujaukino ir ką tik miestelyje suburtas jaunų atlikėjų choras „Merkinė“, po pamaldų išsirikiavęs priešais altorių ir atlikęs puikų lietuviškų dainų repertuarą. Choro ikūrėjo ir vadovo Kęstučio Breidoko, kuris yra V. Krėvės-Mickevičiaus gimnazijos muzikos mokytojas ir Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo bažnyčios vargonininkas, nuopelnas, kad choristai pademonstravo jautrų dėmesį lietuviškai dainai ir meilę savo gimtinei. Dauguma jų – buvę merkiniškiai, atvykstantys į tėvų namus savaitgaliais ir prisijungiantys prie vietinių dainininkų. Dainai jie atidavė visą širdį. Tad ir pirmasis choro pasirodymas bei dirigento atsivadimas savo idėjai suburti miestelio chorą užkrėtė entuziazmu dėkingus klausytojus.

Po Sumos ir su triumfu pasirodžiusio „Merkinės“ choro žmonės plūstelėjo į Dariaus ir Girėno aikštę, kur priešais muziejų jau laukė sustatyti suolai žūrovams, pasirengusiems dalyvauti dar viename renginyje – Merkinės muziejaus naujos ekspozicijos atidaryme. Aplink aikštę dar šurmuliavo rytmečio valandomis prasidėjusi tautodailininkų mugė...

Simbolinę juostelę priešais muziejaus duris perkirpo svarbiausi Va-

Merkinės kraštotyros ir genocido muziejaus atidarymo ceremonija. Simbolinę juostą perkerpa: iš kairės – muziejaus direktorius Mindaugas Černiauskas, Varėnos savivaldybės administracijos direktorius Algis Miškinis ir Varėnos savivaldybės meras Vidas Mikalauskas.

Atkelta iš 4 psl.

Lietuvos istorinės vėliavos iškėlimas Petrauskų sodybos kieme Merkinėje. Vėliavą laiko Mindaugas Černiauskas (dešinėje), dar nežinantis, kad po mėnesio taps Merkinės muziejaus direktoriumi

netas savo kuršiška dvasia, senųjų kuršių krikštaitais, vokiškais Antrojo pasaulinio karo šalmais, Kuršmarių žvejų laivų atributais, paveikslais, vaizduojančiais pamario gamtą ir žmones, traukė ir tebetraukia Neringą aplankančius žmones, ypač vadinamuosius memelenderius ir jų ainius. Namolubas remia galingos, tarsi Libano kedrai, kolonos iš Neringos pušų kamienų, jų liemenis puošia vėjų irėžtos įstrižos kaneliūros... Neringos miesto valdžia tikriausiai laikys savo garbės reikalu oficialiai įteisinti šį entuziasto dailininko neoficialų kūrinį, kad jo nesunaikintų privatūs interesai.

Trečias unikalus savo eksponatais muziejus yra Reškutėnuose, Švenčionių rajone, kilęs iš mokytojų entuziastų ir moksleivių surinktų daiktų. Nuostabu tai, kad tarsi chaotiškai ir pernelyg tankiai eksponuojami daiktai traukte traukia pavienius lankytojus ir ekskursijas ne tik iš Lietuvos, bet ir kitų Europos kraštų. Modernaus pasaulio žmonėms reikia pačiupinėti seną šepą, apibrizgusius arklio pakinktus, pasūpuoti šimtmečio senumo vaiko lopšį, pakiloti apsitrynusį bežmėną. O kaip ilgai į šį muziejų užklydę pakeleiviai tyrinėja pageltusias nuotraukas, iš kurių į mus žvelgia nutolę protėvių šešėliai – orūs fotoobjektyvo sustingdyti vyrų veidai, ilgarūbės moterų figūros, senovinių krėslų ranktūrius ramsantys orūs anų šimtmečių inteligentai. Ir valstiečiai, ir miestiečiai senose fotografijose atrodo prakilniai. Kodėl?..

Rugpjūčio 17 d., per šv. Roko atleidus, duris atvėrė naujoji Merkinės kraštotyros ir genocido muziejaus ekspozicija. Noriu išsamiau pristatyti ekspoziciją ir papasakoti apie naują muziejaus direktorių Mindaugą Černiauską, Vilniaus universitete baigusį politologijos mokslus, dešimt metų dirbusį Kultūros paveldo departamento sistemoje ir pagaliau atradusį save kaip muziejinių. Gal jame budėjo muziejinių genas jau tada, kai būdamas moksleivis Mindaugas mokėdavo nepastebimai prisigretinti prie suaugusiųjų ir įdėmiai klausytis jų pašnekėsio. Atrodė, kad jis tiesiog siurbė žinias – ir politines, ir kasdienio gyvenimo tėkmės aktualijas, ir pasakojimus apie praeities laikų nutikimus.

Baigdamas studijas Valstybiniame Vilniaus universitete jis pasirinko neįprastą diplomantams temą – Europos tautų nacionaliniai himnai. O argi tautų himnai joms pačioms nėra savotiški eksponatai? Ar mūsų „Tautiška giesmė“, gražiai įrėmintą, nekabo dažname kraštotyros muziejuje? Mindaugas jau studijuodamas europiečių himnus patyrė atradimo džiaugsmą. O kaip jam turėjo būti smagu tapti atradėju, kai laimėjo konkursą ir buvo paskirtas Merkinės kraštotyros ir genocido muziejaus direktoriumi... Juk Merkinė – jo gimtinė, mažas būdamas lakstė kalvotais jos gūbriais, maudėsi Merkyje, klausėsi tylaus ilgaliemenių pušų ošimo, kai pavakario saulė nuauksindavo jų viršūnes. Dešimt metų atkakliai važinėjo į darbą Alytuje, regioniniame paveldosaugos bare, kol, lyg kokiam burtažodžiui lėmus, jį ištiko atradimo džiaugsmas – muziejus.

Naujasis direktorius iš savo pirmtakų, kurie jau ilsiis vėlių kalmelyje, gavo seną palikimą. Tas palikimas – apie 4000 eksponatų, netvarkingai sukrautų į dėžes, gulėjo Merkinės pagrindinės mokyklos sandėliuose, kai ši kilniadvasiškai priglaudė kraštotyros lobį, kol bus suremontuotas dabartinis muziejus. O šis, nusimetęs pastolių drabužį, išniro kaip baltoji gulbė karalaitė, iš cerkves tapęs miesto rotušę primenančiu statiniu.

Ant rotušės pamatų, tiksliau, šalia jų, 1888 metais išdygo stačiatikių cerkvė. Merkinė, kaip ir dauguma Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės miestų, buvo daugiatautė ir multikultūrinė: čia šalia lietuvių gyveno daug žydų, lenkų ir rusų... Šnektą buvo gudiškai lenkiška, tik kaimai išsaugojo savo lietuvišką prigimtį. Merkinės šviesuoliams (o jų būta visų okupacijų metais) labiausiai buvo gaila nugriautos rotušės ir jos vietoje atsiradusios stačiatikių cerkvės. Rotušė Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikais buvo Merkinės miesto pasididžiavimas, joje vykdavo daug svarbių valstybinių ir vietinių renginių. Rotušėje miesto reikalus sprendė miesto taryba, civilines bylas nagrinėjo suolininkų teismas. Čia buvo burmistro kabinetas, kalėjimas, matų tikrinimo įstaiiga. Aplink rotušę būta daug parduotuvių... Įvairūs sandoriai taip pat būdavo patvirtinami miesto rotušėje.

1569 m. Kyšine Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Augustas Merkinėi suteikė vadinamąsias Magdeburgo teises. Gerokai anksčiau – 1387 m. Merkinėje Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila tokias teises suteikė Vilniaus miestui, kuris visiems laikams tapo Lietuvos sostine, nepaisant rusų ir lenkų okupacijų. Kaip liudija istorija, okupacijos būna neamžinos. Gal todėl, kad rotušė įkūnijo senosios Merkinės svarbą Lietuvos valstybės gyvenime, šiandieninės ekspozicijos rengėjui Mindaugui Černiauskui rūpėjo rotušės maketą patalpinti pačiame muziejaus centre. Maketas – tikra muziejaus puošmena ir turėtų tapti pažadu ar įpareigojimu Merkinės gyventojams, kad būtų atstatyta tai, kas svetimųjų buvo nugriauta. Maketo autoriai – jauni entuziastai: archeologijos mokslus ką tik baigęs Žygimantas Buržinskas, kuris rotušės brėžinius rado viename iš valstybinių archyvų, ir architektas Aurimas Širvyis.

Daug atradimų džiaugsmo patyrė ir muziejaus direktorius Mindaugas, palei trisdešimties metrų ilgio muziejaus sienas nutiesdamas tirštą muziejinių eksponatų kelią. Jam padėjo talentingi talkininkai – dailininkė Aida Janonytė, parengusi elegantiško ir subtilaus dizaino stendus, ir fotomenininkas Algimantas Černiauskas, ne tik pateikęs daug vertingų eksponatų, bet ir padėjęs suredaguoti gausią rašytinę medžiagą. O informaciją apie Merkinės gyvenimo šimtmečius jaunas direktorius sėmėsi iš Lietuvos istorikų darbų. Lietuva visada turėjo ir dabar turi stiprius istorikus. Net sovietmečiu jie mokėdavo surinkti svarbius istorinius faktus, pranešti saviškiams ir pasauliui žinias apie senosios Lietuvos didybę, įrodydami, kad toji didybė slypi ne tik legendose.

Mindaugas Černiauskas, dėkodamas talkininkams už pagalbą kuriant šią ekspoziciją, išvardija visą sąrašą garbių istorikų pavardžių, kurių veikalais remdamasis kūrė muziejaus koncepciją ir apčiuopiamą jos pavidalą. Stelažuose ir ant sienų rodoma tai, kas būdingiausia ilgam Merkinės gyvavimo periodui, aprėpiančiam ne tik viduramžius ir naujuosius amžius. Paleolito laikų

radiniai iš Nemuno pakrančių ar rasti Vilkiutinio pilkapynė, iškelti archeologų dar sovietmečiu, pradeda eksponatų rikiuotę skoningai įrengtuose stelažuose. Išnaudota ir sienų erdvė, pateikiant fotografijas, tekstinę informaciją, net kai kuriuos buitines daiktus.

Viduramžių miesto radiniai jau mūsų amžiaus Nepriklausomybės metais buvo iškasti tyrinėjant nugriautos rotušės pamatus, taip pat vykdant archeologinius tyrimus kitose Merkinės vietose. Kaupiant eksponatus talkino ir kiti Lietuvos muziejai. Talkino net baltarusių mokslininkai, iš senosios gudų kalbos į rusų kalbą išversdami LDK ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto suteiktą Magdeburgo teisių privilegiją Merkinėi... Feodalinės Lietuvos buitės ir puošybos, architektūros ir heraldikos eksponatų dar sovietmečiu muziejui buvo deponuota iš kitų Lietuvos muziejų (Lietuvos dailės muziejaus, Lietuvos nacionalinio muziejaus, Alytaus kraštotyros muziejaus...). Ekspozicija papildoma LDK didikų, susijusių su Merkinė, fotografijomis, gamtos vaizdais, miestiečių ir aplinkinių kaimų gyventojų buitės daiktais. Tie daiktai, ypač didesnės apimties, išdėstyti šalia stelažų, sudaro skulptūrišką vaizdą, pagyvindami ekspoziciją.

Žymaus varpų ir patrankų meistro Jono Delamarso 1670 metais Vilniuje nulietas rotušės varpas... Jį paskolino Alytaus kraštotyros muziejus. Nuostabą kelia didžiulės pintos karbijos, kurios, pasirodo, buvo naudojamos grūdams supilti. Koja minama siuvamoji mašina. Kamaros spinta iš ketvirto XX amžiaus dešimtmečio. Išpūdingas kerdziaus ragas, atmintyje atgaivinantis chrestomatinių Vinco Krėvės apsakymą. Barokiškai išdrožinėta rankšluostinė. Nemuno žvejo luotas... Visa giminė girnapiusių, liktarnų ir t. t.

Buities rakandai, išdėlioti tarpuose tarp stelažų, stabdo lankytoją, kad, pailsinęs akis, jis vėl galėtų tyrinėti

Choro „Merkinė“ (vadovas Kęstutis Breidokas) premjera Švč. Mergelės Marijos įdangio bažnyčioje per šv. Roko atleidus. Brolių Černiauskų nuotraukos

istorinių Merkinės gyvenimo laikotarpių informaciją. O tyrinėti yra ką... Carizmo laikotarpis su 1863 metų sukilimo istorija. Nepriklausomos Lietuvos metai, kai Merkinė buvo Lietuvos pusėje, o Merkiu ejo demarkacinė linija, kėlus rūpesčių pasieniečiams nedideliais, bet nemaloniais incidentais iš kaimyninės valstybės pasienio... Raktai, buteliai, skirti alui pilstyti, lygintuvus, laikrodžius, net namo lentelė su numeriais... Viskas, rodos, dar ranka pasiekama, o praėjo jau kone šimtmetis. Pasirodo, Merkinėje būta net saldinių gamybos fabrikėlio, o blukios fotografijos liudija, kokie išpūdingi savo dydžiu ir margumu turgūs spietėsi pagrindinėje miestelio aikštėje. Užfiksuotas ir Lietuvos prezidento Antano Smetonos sutikimas Merkinėje 1935 metais, ir ori pirmoji Merkinės valsčiaus valdyba...

Po to eina sovietmetis, toks propagandiškai nuogas ir nykus, kad akys nori kuo greičiau jį prašokti ir patyrinėti partizaninio karo istoriją. Du žymūs partizanų vadai – Juozas Vitkus-Kazimieraitis ir Adolfas Ramanauskas-Vanagas, kiti partizanai amžiams sustingę fotografijose. Stelažuose – šovinių tūtos, pistoletai, rašomoji mašinėlė, pora neseniai išleistų knygų... Alberto Belevičiaus skulptūra „Partizano ranka“.

Pabaigoje akys atsimuša į du didelius portretus. Tai du valdovai, turėję nemažai įtakos ir Merkinės gyvenime. Chrestomatiniai karaliai – Žygimantas Augustas ir Vladislovas Vaza... Beje, pabaiga susilieja su pradžia, nes lankytojas atsiduria laikų tarpnyje. Tai verčia pamąstyti, kad laikas pro mus ir per istoriją teka nesustodamas. Ir staiga pajunti, kad nežinai, kur čia pradžia, o kur pabaiga...

Ekspozicija turtinga, stilinga ir moderniai šiuolaikiška. Tai Mindaugo Černiausko ir jo geranorių talkininkų nuopelnas. Belieka palinkėti jaunam direktoriui tęsti pradėtus darbus, ekspoziciją papildant ir kitais kultūriniais renginiais muziejinėje erdvėje. Sakykim, senosios muzikos atlikėjų koncertais... □

Dar taip neseniai...

Novelė

efoto.lt nuotr.

Jolita Kavaliūnaitė

Iš Atlanto tolumos atšniokščiančios bangos trenkia į akmeninę užtvanką, vandens putos šoka aukštyn. Akmenimis vikriai bėgioja vėžiukas, o ji atsargiai brenda į vandenį.

Staiga didelė banga persirita per užtvanką. Vėžiukas prisiglaudžia prie akmens, ir banga jį švelniai užplūsta. Ją, susvyravusią, banga parbloškia.

Ji pamano: „Tai štai koks mano gyvenimas. Neturiu kur prisiglausti.“

O juk vos prieš kelias dienas ji su tokiu džiaugsmu krovėsi lagaminą – ruošėsi vykti į šią atogrąžų salą, gražią kaip saulė.

Kaip kasmet, jis vyko kartu. Bet šįkart nei iš šio, nei iš to ėmė ir pasakė jai:

– Mylėk mane kaip brolių... Linkėk man laimės...

Jiems atvykus ir įsitaisius palmių apsuptame vandenyno pakrantės namelyje, jis tarė:

– Nueik į parduotuvę ir nupirk raudoną rožę.

Su rože rankoje jie kartu vyksta į oro uostą. Ten mergina, kurios ji nepažįsta, išsiveržia iš minios, beplūstančios pro atvykstančių keleivių duris, ir puola jam į glėbį.

– Tai Laimutė, – pristato jis merginą.

Ir įteikia Laimutei raudoną, jos nupirktą rožę.

– Įdėsiu šią rožę į knygą ir parsiveisiu namo į Torontą.

Ji krūpteli, prisiminusi, kad jis prieš kelis mėnesius skrido į šį Kanados miestą.

– Vykstu skaityti paskaitų. Mane siunčia universitetas. Tokiu būdu užsitarnausiu aukštesnes pareigas, – paaiškino jai.

Dar taip neseniai jį ji mylėjo...

2

Laimutė netrukus išvyksta. Veždama rožę, išdžiovintą tarp knygos puslapių.

Po kiek laiko jis vėl jai sako:

– Mylėk mane kaip brolių... linkėk man laimės...

Ir vėl siunčia ją į parduotuvę pirkti rožės. Ir vėl jiedu vyksta į oro uostą.

Šį kartą iš atvykstančių keleivių minios išeiina elegantiška dama ir prisitartina prie jo. Jos kaklą puošia sidabrinė grandinė su didingu juodu perlų.

– Tai Gražvyda, – jis pristato damą.

– Koks gražus jūsų perlas, – pagiria Gražvydos papuošalą ji.

Gražvyda nusišypsavo ir džiaugsmingai sako:

– Jį man padovanojo jis.

Ir dar džiaugsmingiau tęsia:

– Praėjusiais metais jis užkalbino mane čia, šios salos paplūdimyje. Paskui susirašinėjome, o vėliau...na, kaip matote...

Jos širdis virpteli. Prisimena, kad ir jai jis padovanojo panašią grandinėle. Tik ant jos grandinėles

kybojo ne juodas perlas, o tokios pat spalvos perliukas.

Dar taip neseniai jį ji mylėjo...

3

Po kelių dienų, kai jis su Gražvyda išvyko apžiūrėti pagarsėjusio salos atogrąžų miško ir jo krioklių, suskambo telefonas.

– Jau kelinta diena aš jam skambinu ir negaliu su juo susisiekti, – ragelyje girdėti susirūpinusios moters balsas. – Ar jam nieko nenutiko? Ar viskas gerai? Mat jis žadėjo aplankyti mane Bostone.

Jos nugara nubėgo šiurpas.

– Viskas gerai. Nieko jam neatsitiko, – nuramino susirūpinusią moterį. – Atvyks kaip žadėjo.

Prisiminė jo žodžius, kad vyksta į Bostoną su pažindinti savo skaitytojų su ką tik išleista knyga:

– Suprask pagaliau, turiu atiduoti duoklę savo skaitytojams. Tai mano kaip žymaus rašytojo pareiga.

Taip neseniai jį ji mylėjo...

4

Jai plaukiant, užslenka tamsūs debesys ir pradeda lyti. Aštriai kerta lietus, sūrus vanduo tykšta jai į veidą. Akys ima ašaroti. Perbraukusi veidą delnais, ji išlipa iš vandens ir grįžta namo.

Atidariusi duris, ji nustemba, pamačiusi su juo šaunų vyriškį.

– Mano kolega Mūris atvyko mūsų aplankyti. Būkite pažįstami. Jis pabus su tavimi, kai aš eisiu į šokių.

Mūris atsistoja ir paspaudžia ištiestą jos ranką.

Vakare, kruopščiai nusiskutęs, apsirengęs baltais marškiniais, jis eina į žymų salos viešbutį, kur didingoje salėje drožinėto medžio sienomis poromis sukasi iš visos salos kampelių suvažiavusios merginos ir vyriškiai, orkestrui grojant salsos melodiją.

Jam išėjus, ji su Mūriu sprendžia įvairius galvosūkius. Jiedu juokiasi ir džiaugiasi vienas kito išradingumu.

Staiga ji sunerimsta.

– Argi jūs nenorėtumėte eiti su juo į šokių? Ten sutiktumėte gražių merginų.

– Man nereikia kitų merginų, kai esu su vienu, – taria Mūris, paimdamas jos ranka ir pačiuodamas.

Mėnulis prasiskverbia pro debesimis, mėnesienoje spindi užtvankos akmenys lyg dideli juodų perlų karoliai.

Kaip visuomet vėlai parėjęs iš šokių, jis jai sako:

– Mylėk mane kaip brolių... linkėk man laimės...

Šįkart ji atsako:

– Myliu tave kaip brolių... Linkiu tau laimės...

Taip seniai, taip seniai jį ji mylėjo.

Dijana Apalianskienė

KVAIŠA MOTERIS

Aš pavargau – aš pirksiu seną namą,
braidyčiau aš jame vienui viena,
aš kalbinsiu čia apsistojuusias dvasias benames,
šnekėsiu su jomis ir poteriausiu per naktis.

Aš vaikščiosiu po kambarius tuščiuosius,
klebensiui atviras, neužvertas duris,
svajosiu ten surasti tyrą dvasią,
o radusi prisėsiu šalia jos.

Mes kurstysime židinį sugriautą
ir šildysim prie jo savas senas rankas,
girdėsime vaikus, bežaidžiančius slėpynes,
užuosime skanias garuojančias vakarienes.

Išslinks tas mano nepažįstamas tik rytą,
grakščiai nuplauks migla patvinsiais laukais,
sėdėsiu aš aušroj nušvitus,
vėl laukdama ateinančios gūdžios nakties.

Išeisiu aš tądien į gatvę seno kaimo,
šaipysis žmonės, žvelgs keistais veidais,
girdėsiu – kvaiša moteris iš seno namo,
globoja vaiduoklius savam būste.

Aš juoksiuos – aš graži tądien sau būsiu,
žinau – vienatvė neapkabins manęs daugiau,
tikiu – sutemus ir rūkams lėtai nusėdus,
tu vėl sėdėsi mano kambary tyliam...

•••••

II

MŪSŲ LIKIMAI

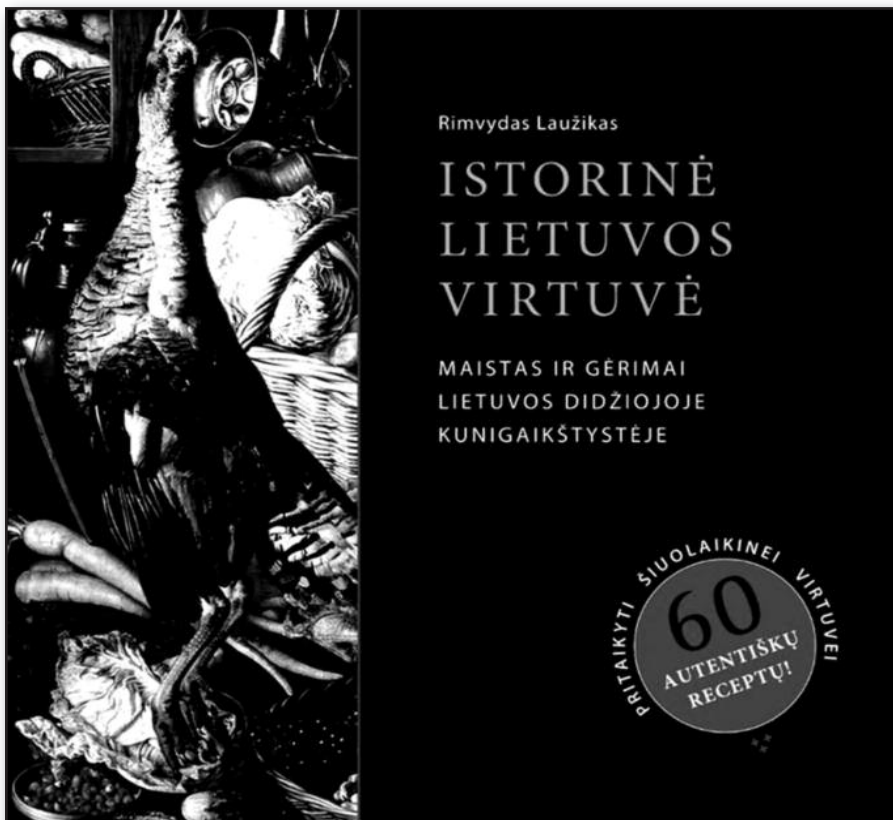
Nežinau, ką turėčiau sakyti,
kai siela skausmingai tuščia,
kai šnabždėjimai dievo laimingo
virsta šaltojo ledo dvasia

Aš žinau – aš esu tik vienišė,
sklydinėsiu aš molio purvuos,
rankos ištiestos bus tik netikros,
žmonių žodžiai paskendę meluos

Taipėjau per gyvenimą ilgą,
aš klupau, klydinėjau keliais –
čia viršūnę pasiekus laimingą,
čia duobėj atsidūrus tamsioj

Taip keliausime mes per gyvenimus,
vieniši kaip laukiniai vilkai,
tai lemtis – tai auksinis likimas,
nepakeis to ir mūsų vaikai....

NAUJOS KNYGOS

Rimvydas Laužikas.

Istorinė Lietuvos virtuvė.

Maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje.

– Vilnius, Briedis, 2014

Renata Šerelytė

Paš mus įprasta sunkiomis medžio konstrukcijomis, vežimų ratais ir masyviais skobniais išdekoruotas maitinimo įstaigas vadinti kunigaikščių užėigomis, grafų sveitainėmis ir panašiai. Dar įprasčiau valgiaraščiuose rasti *cepelinus*, *kugelį* ir koldūnus kaip nacionalinio kulinarinio paveldo puošmeną, nors tai – lituanizuotas rytietiškas paveldas, atėjęs iš žydų aškenazių ir totorių virtuvės. O linksmausia tai, kad kunigaikščiai tokio maisto nevalgė. Bulvės ilgai buvo laikomos žemesniojo sluoksnio – tarnų ir valstiečių – maistu, o kiaulė ant didiko stalo – beveik įžeidimas, nes maistas turėjo ir simbolinę, susitapatinimo reikšmę. Todėl ne veltui damos mėgo ėriena, o vyrai didikai – jautieną.

Tačiau kulinarinis didikų paveldas šiandien daugiau egzotiškas, nei praktiškas. Vyrauja valstietiška virtuvė – ir nieko čia blogo, nėra ko gėdytis. Pavyzdžiui, etnografinė lietuvių virtuvė labai įdomi, saviti apeiginiai, švenčių valgiai (būdamas aukštaitė, prisimenu savo krašte gamintą kieta, pjaustomą spanguolių kisielių ir blynus su įvairiais dažniais (užkulais). Tik kam *cepelinais* vaišinančią karčemą vadinti „Grafo užuovėja“?.. Norima susitapatinti?.. Ar toks bandymas, nors ir demokratiškas, nėra juokingas?..

Ši knyga įdomi ir vertinga kaip istorinės virtuvės rekonstrukcija, atgaivinant kulinarinio didikų paveldo broožus, atskleidžiant mitybos madas ir mitus. Tai, kad knygoje pateikiama 60 autentiškų receptų, dvelkia saldžiu susitapatinimo žavesiu, nes koks gi šiuolaikinis žmogus nenorės pasijusti kunigaikščio vietoje, laikmetis ir technologijos tai leidžia, o visa kita nesvarbu. Tiesą pasakius, prabangą tuomet liudijo ne tai, kaip mais-

tas pagamintas, o kiek, pavyzdžiui, brangių prieskonių į patiekalą pridėta – jeigu jo neįmanoma valgyti dėl šafrano gausos, tai jau liudija namų prestižą. Argi ne šiuolaikiška – šafranas ir dabar nepigiai kainuoja, tad jeigu norite pasijusti Radvilomis, prisipirkite šafrano ir gausiai prisibarstykite jo į laukinės paukštienos paštetą ar kaplūno kepsnį. Kita vertus, autentiškumo pasiekti neįmanoma, nes pulardų ir kaplūnų (kastruotų vištų ir gaidžių) šiais laikais vargiai bepasitaiko, o pagaminti Radvilų *zrazus* užtruks: ne dieną ir ne kelias reikėtų girdyti atjunkytą veršiuoką migdolų pienu. Ką jau bekalbėti apie kalėdinio kalakuto panėjimą graikiškais riešutais.

Knyga savita ir tuo, kad joje, be kulinarijos istorijos ir receptų, nemaža iliustracijų, istorinių užrašų (pavyzdžiui, prancūzų karo inžinieriaus ir rašytojo Guillaume'o Le Vasseur de Beauplano, keliavusio po LDK, barokinių puotų aprašymai). Taip pat – legendų (viena garsiausių – apie Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio atsivertimą, kai jo akyse atgijo išdarinėti kaplūnai), eilėraščių ištraukų (Hyacinto Przetockio pasišaipymas apie žuvų valgymą pasninko metu, 1653 m.), dienoraščių (Prienų bajoro Butlerio patirtys gaminant itališką maistą Venecijoje, 1779–1780 m.), Kristupo Radvilos vienai dienai pirktų maisto produktų sąrašas (1623 m. vasario 21 diena). Faktai pateikiami centruotai ir taupiai, jų daug ir labai įdomių, todėl knyga, nors ir kulinarinė, tikrai nėra lengvo pasiskaitymo objektas.

Žavesio suteikia ir pajusta epochos dvasia – Lietuvos virtuvės atvirumas pasauliui, patirta kultūrinė įtaka, perimta gotiškosios, itališkos ir rytietiškos virtuvės patirtis, technologijos, receptūros, pagaliau – ir mados, tendencijos. Kokia „šiuolaikiška“ alaus gamybos technologija: į alų būdavo įmaišoma druskos, kad lankytojai jo išgertų daugiau, o kad grei-

čiau įkaustų – kanapių ir pelkinių gailių, degtinės. Jeigu alus surūgdavo, būdavo mėginama jį pataisyti, įdėjus kalkių. Čia man jau primena sovietinių laikų kaimiško alaus gamybą, kai dėl tų pačių priežasčių į alų būdavo dedama vadinamojo *dusto* (DDT miltelių).

Literatūrinio forumo „Šiaurės vasara“ metu daugeliui klausytojų neišdildomą įspūdį paliko Jurgos Klapatkauskaitės pranešimas „Apie virškinimo sutrikimus ir maisto pornografiją, arba kodėl aš neseku kulinarijų blogų“. Jame, kaip ir „Istorinėje Lietuvos virtuvėje“, iškyta simbolinė maisto prasmė. Ypač prisiminus Jurgos pateiktą vienos *blogerės* pagamintą sauskelnių torto pavyzdį. Ką tai liudytų, giminės namų prestižą ar skurdą, sunku pasakyti. Veikiausiai viską vėl būtų galima priskirti demokratijai kaip geriausiai iš santvarkų, kai valgoma viskas, nes svarbiausia – kūrybinė saviraiška, į kurią geras skonis ir saikas, o kartais ir sveikas protas paprastai neįeina.

Ir nors tai prasilenkia su demokratija, man kur kas įdomesnis ne visai saėdytės kultas, o maisto draudimai – tabu. Kodėl žmogui negalima valgyti vienokio ar kitokio maisto, mėsos, augalo ir pan?.. Ar tai toteminis senovės palikimas, kai žmogus, tapatindamas save su koku nors gyvūnu, nemedžiojo ir nevartojo jo nei maistui, nei kam kitam, nes tai reikė užduoti savo protėvį, o tuo pačiu – ir save?.. O gal tai estetikos dalykas?.. Sakoma, kad valgyti baravykų kirmėles – sveika, nes tai baltymingas maistas, o vabzdžiai apskritai ateities kartų maistas, nes jų auginimas pigiai atsieina.

Bandau įsivaizduoti Radvilas, kuriems vietoj *zrazų* patiekiami, tarkim, vabalo galijoto vikšrai. Neišeina. Lengviau įsivaizduoti virėją, užpjudytą šunimis.

Matyt, simbolinė maisto reikšmė ir šiandien kažką vis dar reiškia, nors šiuolaikinės maisto gamybos tradicijos ir technologijos ugdo žmogų kaip visai saėdį gyvūną, atsisakant estetinio kriterijaus ar jį drastiškai iškreipiant (tipiškas pavyzdys – restoranas Japonijoje, kuriame iš klozetų ir bidė pavidalo indų valgomi įvairaus skonio ir konsistencijos „kakučiai“). Maisto mados tokios pat pretenzingos, kaip drabužių ir gyvenimo būdo mados, jos taip pat linkusios balansuoti ant ribos (bulimija ir anoreksija, apsirijimo kultas ir dietos). Todėl pažintis su autentiška senovės Lietuvos virtuve yra tarsi gailaus oro gurkšnis, liudijantis, kad maistas – tiesiog vienas iš gyvenimo malonumų, o ne gyvenimo prasmė, pašaukimas, misija ar kokia nešvankybė (jeigu jau interneto *bloguose* figūruoja sauskelnių tortas, tai neduok Dieve, sulauksim ir pyrago iš prezervatyvų). „Istorinė Lietuvos virtuvė“ patvirtina maisto kaip malonumo prestižą.

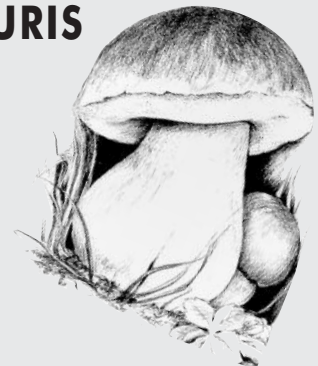
Tai, ko gero, ir yra padoringas kulinarinės knygos paskirtis. Jeigu eilinės kulinarinės knygos autorius, pateikdamas receptūras, dar užsimano pa-postringauti apie gyvenimo prasmę ir aukštesnes materijas, tokios knygos geriau nepirkite. Gali būti, kad aukštesnėms materijoms autorius bus skyręs didesnę dėmesį nei receptui. O patiekalui tai neišeina į gera.

Literatūra ir menas, 2014 rugsėjo 12 d.

LIETUVIŠKAS GRYBŲ SŪRIS

Jums reikės:

- 500 g virtų grybų
- 7 kiaušinių
- 2 svogūnų
- 100 g rūkytų lašinių ar šoninės
- Druskos, juodųjų pipirų, kmynų

AUTENTIŠKAS RECEPTAS

Raudonikius ar baravykus apvirkite ir susmulkinkite. Įdėkite kietai virtų smulkintų kiaušinių, paskaninkite keptais svogūnais, druska, pipirais, kmynais. Į masę įmuškite kelis kiaušinius ir masę išminkykite. Baigdami minkyti įdėkite smulkiai pjaustytų rūkytų lašinukų. Paruoštą masę sukrėskite į audeklą, truputį pavirinkite ir paslėkite.

PATARIMAI, KAIP GAMINTI

Raudonikiai ir baravykai bent jau kulinariju požiūriu yra tikri grybų karalystės valdovai. Grybingose Lietuvos vietose gyvenantys žmonės kitokių net nerenka. Šiam sūriui, jei neturėsite baravykų ar raudonikų, tiks ir prastesni grybai. Taigi sumaišome susmulkintus virtus grybus ir susmulkintus kietai virtus 5 kiaušinius. Svogūnus smulkiai supjaustome, pakepiname aliejuje ir sukrečiame į grybų ir kiaušinių masę. Druskos, pipirų ir kmynų dedama pagal skonį. Paragaukite paruoštą sūrio masę. Toliau pavojingiausia recepto dalis – žali kiaušiniai. Senoviniuose receptuose jų vartojama dažnai, tačiau šių laikų virtuvėje turime saugotis su žaliais kiaušiais plintančių užkrečiamųjų ligų. Todėl kiaušinius geriau valgyti stipriai termiškai apdorotus. Tad, jei patiekalui reikia žalių kiaušinių, būtina atkreipti dėmesį, ar paskui jie bus termiškai apdorojami. Tuo atveju, jei ne – kiaušinius geriau pirkti iš patikimo vištų augintojo arba tokio patiekalo iš viso atsisakyti. Mūsų recepte termiškas apdorojimas numatytas, tad judame toliau. Kiaušiniai atlieka grybų sūrio „cemento“ vaidmenį. Kaitinami jie sutrauks sūrį, kad jis būtų kietas, nepažirtų. Kiaušinių dedame tiek, kad sūrio masė būtų tirštos tešlos pavidalo (dviejų kiaušinių turėtų užtekti). Nepamirškite smulkiai pjaustytų rūkytų lašinių. Jie suteiks sūriui papildomą dūmų prieskonį ir riebumo. Sūriui virti ir slėgti reikia sūrmaišio. Jį nesunku pasisiūti iš drobinio ar medvilninio nedažyto audeklo. Patogus trikampio formos, viename gale smailėjantis maišas. Paruoštą masę sukrėskite į sūrmaišį, užriškite ir įleiskite į verdantį vandenį. Virti reikia apie 15 minučių. Dabar belieka sūrį paslėgti. Seniau tam buvo skirtas specialus virtuvės įrankis sūrspaudis, šiais laikais galima išsiversti ir be jo. Padėkite sūrį ant medinės lentelės, kitą lentelę uždėkite virš jo ir prispauskite sunkiu daiktu. Paslėgtą laikykite apie parą.

Ištrauka iš knygos: Rimvydas Laužikas. *Istorinė Lietuvos virtuvė. Maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje.* – Vilnius, Briedis, 2014

Kultūros kronika

Lietuvos dailės muziejus rugsėjo 8–14 d. pakvietė į Radvilų rūmų muziejuje rengiamus Oršos mūšio pergalės 500 jubiliejaus kultūrinių susitikimų savaitės edukacinius renginius. Jie vyko prie Ukrainos dailininko Andrijaus Cholomeniuko batalinio paviekslo „Oršos mūšis“. Taip pat pirmą kartą lankytojams buvo parodyta įspūdinga mūšio lauko projekcija, kurią iš lėktuvo skrydžio užfiksavo ir muziejui dovanojo Ukrainoje gyvenantis istorikas, LDK kultūrinių ryšių tyrinėtojas Virginijus Strolia. Šiemet minime 500-ąsias Oršos mūšio metines: 1514 m. rugsėjo 8 d., per Švč. Mergelės Marijos Gimimo šventę, 5 km į rytus nuo Oršos (šiaurės rytų Baltarusija) įvykusiame mūšyje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenė ir Lenkijos karalystės daliniai nugalėjo Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenę. Tai buvo įspūdinga pergalė, užimanti deramą vietą šalia Žalgirio ir Salaspilio mūšių pergalių.

Rugsėjo 10–14 d. Vilniuje ir Panevėžio rajone vyko tarptautinis instrumentinio folkloro festivalis „Griežynė“. Festivalio programoje – ne tik koncertai, bet ir instrumentų, muzikantų fotografijų parodos. Apsilankiusieji renginiuose galėjo pamatyti, kaip gimsta muzikos instrumentai nagingo meistro rankose, pasimokyti airiškų šokių ar paklausyti energingų Latgalos regiono dainų. Festivalyje netrūko ir kitų tautų muzikos – vengrų, baltarusių, lenkų, estų, latvių ir airių. Svečiai iš Jungtinės karalystės, grupė „Wild Troupe“, atliko optimistiškas airiškas melodijas, šiuolaikines liaudies ir savo kūrybos dainas, pamokė airiškų šokių.

2014 m. rugsėjo 4–7 d. Gdanske vyko festivalis „Vilnius Gdanske“. Per keturias festivalio dienas Gdanko gyventojams ir svečiams buvo pristatytas platus menininkų iš Lietuvos būrys. Rugsėjo 4 d. vyko šiais metais Lenkijoje pasirodžiusios Herkaus Kunčiaus knygos „Litwin w Wilnie“ („Lietuvis Vilniuje“) pristatymas ir susitikimas su rašytoju. Rugsėjo 5 d. šiuolaikinio meno muziejuje „Laznia“ atidaryta Severijos Inčirauskaitės-Kriaunevičienės kuruota paroda „Menas vs dizainas“, o rugsėjo 6 d. šiuolaikinėje Gdanko miesto galerijoje atidaryta šių metų tarptautinės meno mugės „ArtVilnius'14“ laureatės ir geriausios menininkės Eglės Ridikaitės paroda „Palikimas. Babutės skarialas“. Festivalyje „Vilnius Gdanske“, kurio pagrindiniai organizatoriai yra Vilniaus ir Gdanko miestų savivaldybės, taip pat vyks liaudies, roko ir populiariosios muzikos koncertai.

Rugsėjo 2–11 d. Izraelyje vyko lietuviško kino dienos. Kino gerbėjai pakviesti susipažinti su šešiais lietuvių kūrėjų filmais. Kino dienų atidarymas įvyko Tel Avivo filmotekoje. Jo metu parodytas vaidybinis filmas „Ekskursantė“, kurį pristatė filmo režisierius Audrius Juzėnas. Lietuviško kino dienų programoje taip pat parodytas rež. Igno Jonyno vaidybinis filmas „Lošėjas“, rež. Manto Kvedaravičiaus dokumentinis filmas „Barzakh“, rež. Giedrės Žickytės dokumentinis filmas „Kaip mes žaidėme revoliuciją“, rež. Algimanto Puišos vaidybinis filmas „Miegančių drugelių tvirtovė“ ir rež. Ričardo Marcinkaus dokumentinis filmas „Galutinis tikslas“.

Rugsėjo 5 d. Kristianstado (Švedija) Konserthuset'o Mažojoje salėje pristatyta poetės Daivos Čepauskaitės kūryba. Poezijos vakaro metu D. Čepauskaitės poeziją skaitė leidėjas Mikael Nydhal, gerai pažįstamas lietuvių rašytojams, poetams bei vertėjams. Daivos Čepauskaitės poezijos rinktinė švediškai „Det dagas“ (vertėja Liana Ruokytė-Jonsson ir Juris Kronbergs) išleista 2013 m. švedų leidyklos Ariel ir Mikael Nydhal iniciatyva, o taip pat Tarptautinių kultūros programų centro Vertimų programos lėšomis. Švedų leidykla Ariel – viena iš nedaugelio daug dėmesio skirianti mažoms literatūroms. Spalio pradžioje Upsaloje vykstančiame poezijos festivalyje bus skaitomos ir lietuviškos eilės. Festivalio kviestinės viešnios poetės – Daiva Čepauskaitė ir Agnė Žagrakalytė.

Katiliškis

Atkelta iš 2 psl.

Universalus liaudies kūrybos motyvas, atspindintis įvairiuose mitologiniuose vaizdiniuose, yra Pasaulio (Gyvybės) medžio ir žalčio arba gyvatės sąsaja. Žaltys senovės lietuvių laikytas visokio žemės turto ir ūkio globėju, šeimos saugotoju. M. Katiliškio romane gyvatės traukiasi iš tyrelio „tąbūnais, po kelias, virvėmis susivijusios“. Gyvybės medžio nebus kam saugoti, o naujojo pasaulio modelį jam vietos jau ir nėra.

M. Katiliškio miškas turi galios pažadinti ir poetinę žmogaus prigimtį, atverti jo turtingą sielą. Žmogus čia, kaip ir senovės lietuvių tikėjimuose, gyvena vieną gyvenimą mišku. Pirmykštį miško sakrališkumą geriausiai jaučia senosios kartos žmonės: Dryža, Vaitiškis, Lapeika, Baikštys, Girdvainis. Tačiau taip pat stipriai jis traukia ir jaunuosius Tilių ir Agnė („Miškais ateina ruduo“). Vienybėje su gamta ramus ir saugus jaučiasi Tilius: miškas „globojo jį nuo pat gimimo“, „jo vaikystės pasaulį talpniai, sandariai iš visų pusių juosė miškų padūmavęs lankas“. Artimas Tiliui ir „Užgavėnių“ Endrius („miškas buvo jo namai, kurs jį užaugino ir gynė“).

Paguodos miške ieško ir Agnė. Gal todėl, kad „buvo užaugusi giriose, gausiai laistyta rytmečių rasa, nuprausta lietu ir iškedenta vėjų“...

Nuo seno miškas lietuviui teikė ne tik pastogę, saugojo nuo priešų, bet ir teikė valgi, apdarą, gydė nuo ligų. Sugebėjimą naudotis miškų turtais M. Katiliškis ir vėl suteikia „seniesiems“. Liūdnai prisimena ankstesnę gerovę degutininkas Lipeika: „Žiemą, darbams mažėjant, patraukdavo į mišką. Prisiųpdavo lazdynų, prisiplėsdavo eglės šaknų – medžiagos pynimui. Retilai, sėtuvės, doklai pašarui nešti, jo rankų išnarplioti, tarnavo ilgus metus žmonėms. Tankynėse prisirinkdavo išbėginių eglaičių grėbliakociams, šunobelų – grėblių dantims, uosiukų – jų galvoms. Skobė geldas, lenkė duonkubilius, barštinius ir milžtuves. Vytuvus, lankčius, krijėlius ir pačias stakles, reikalui priėjus“.

Romanas „Miškais ateina ruduo“ – pagrindinis kūriny, kuriuo remiamasi kalbant apie medį ir mišką M. Katiliškio kūryboje. Miškas jungia darbą, buitį, susitikimų ir išsiskyrimų epizodus, akompanuoja veikėjų santykiams ir charakterių raiškai. Naikinamo miško vaizdai kūrinių architektonikoje patys svarbiausi, jie tarsi įrėmina romaną, įprasmina romano veiksmą, akcentuoja metų laikų kaitą, jie yra spalvingiausi ir plačiausi savo apimtimi. Romano meninis laikas – nuo pavasario iki rudens – žymi ir žmogiškųjų santykių eigą. Metų ciklas neužbaigtas: romanas baigiamas rudeniu, nėra žiemos. Kazkas nutrūksta ir žmonių pasaulyje: nėra supratimo, darnos. Problemos lieka atviros.

Miško ir žmogaus pasauliai persipina ne tik kūrinių kompozicijoje, bet ir stiliuje. Miškui suteikiama daug žmogiškųjų savybių (jis pilnas nerimo, klausantis, snaudžiantis, krūpčiojantis, nušvintantis). Ir atvirkščiai: miško savybių autorius mėgsta suteikti herojams (kasos – „storos ir tamsios, kaip yra beržo svyruko driekenos rudenį“, akys – „blizgančios tarsi šaltakšnio uogos“). Dažnai gretinamos žmogaus ir miško gyvenimo plotmės („kambary buvo tylu kaip vidury miško“, „Dryžos beržynas švietė kaip naujai surestas namas“). Miškas ir žmogus, žmogus ir miškas nuolat šalia: abu jie yra vienos, amžinai gyvos gamtos dalis. Talpus gamtos glėbys suima žmonių likimus ir apsupa juos tarsi šventadienio rintis, kurioje negali būti blogio ir tamsos. Vientisumo autorius laikosi visuose kūrinių lygmenyse – ir idėjų, ir išraiškos. Gamtovaizdį keičia herojaus dvasinės būsenos aprašymai, o poetiniame vaizde persipina miško ir žmogaus gyvenimo plotmės.

Gamtos ir žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje turi senas ir turtingas tradicijas, bet M. Katiliškį galime išskirti kaip ypatingo talento kūrėją, nuolat besilgintį mažo užkampaus kaimelio Šiaurės Lietuvoje ir norintį papasakoti viską apie amžinai prarastą žemę. □